

- Pauwkoopers, P.C. (1991). 'Van taal naar tekst, van /man/ naar /men/'. In: *Taal en Tongval* 43, 69-96.
- Pinker, S. (1984). *Language learnability and language development*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press. (Cognitive science series 7).
- Rosengren, I. (1972-1977). *Ein Frequenzwörterbuch der deutschen Zeitsprache*: Die Welt, Süddeutsche Zeitung, Lund: Gleerup. (Lunder germanistische Forschungen 41 & 43). 2 dln.
- Sigurðsson, H.A. (1989). *Verbal syntax and case in Icelandic. In a comparative GB approach*. Reykjavík: [Z.u.] Diss. Lund.
- Sigurðsson, H. (1990). 'V1 declaratives and verb raising in Icelandic'. In: Maling, J. & A. Zaenen (eds.). *Modern Icelandic syntax*. San Diego [etc.]: Academic Press, 41-69. (Syntax and semantics 24).
- Sjås, N. van der (2004). *Taal als menselijke. Het ontstaan van het ABN*. Den Haag: Schöoert, F.A. (1923). *Middel nederlandse spraakwetenschap*. *Syntaxis*. 3^e, herd. dr. 's-Gravenhage: Nijhoff.
- Tamminga, D.A. (1963). 'Us skelwe "men"-doarren?'. In: Tamminga, D.A. (red.). *Op 't taalbelting. Losee trochsneden fan Fryskje taalliben I*. Bolsward: A.J. Osinga, 81-87.
- Thomason, S.G. & T. Kaufman (1988). *Language contact, creolization, and genetic linguistics*. Berkeley [etc.]: University of California Press.
- Uir den Boogaart, P.C. (red.) (1975). *Woordfrequenties in gesproken en geschreven Nederlands*. Utrecht: Oosthoek, Scheltema & Holkema.
- Weerman, F. (1993). 'The diachronic consequences of first and second language acquisition: the change from OV to VO?'. In: *Linguistics*, 31, 903-931.
- Weerman, F. (2002). *Dynamiek in taal en de explosie van de nederlandse taal*. Amsterdam: Vossiuspers UvA. (Oratoireks, 2002).
- Weerman, F. & P. de Wit (1998). 'De ondergang van de genitief'. In: *Nederlandse Taalkunde*, 3, 18-46.
- Weiß, H. (2004). 'A question of relevance; some remarks on standard languages?'. In: *Studies in Language*, 28, 648-674.
- Wexler, K. (1998). 'Very early parameter setting and the unique checking constraint: a new explanation of the optional infinitive stage?'. In: *Lingua*, 106, 23-79.
- Wortschatz Lexikon. URL: <http://wortschatz.uni-leipzig.de>
- Zifonun, G. (2001). "'Man lebt nur einmal.'" Morphosyntax und Semantik des Pronomens *man*'. In: *Deutsche Sprache*, 28, 232-253.

Herhaalde exaptatie Een diachrone analyse van de Germaanse adjectiefflexie

Freek Van de Velde*

Abstract

In this article, it is argued that Germanic adjectival inflexion underwent a series of exaptation processes: due to various changes in the overall structure of noun phrases, adjectival inflexion suffered successive function loss and function renewal restoring isomorphism. As a consequence, the traditional view on one of the most conspicuous features of Germanic, namely the difference between weak and strong adjectival inflexion, can be argued to be a gross oversimplification of the historical facts.

1. Terminologie

1.1. Exaptatie

Morfologisch 'afval' wordt nu en dan gerecycleerd: functieloze flexiestyfes kunnen ingezet worden om een nieuw grammaticaal onderscheid uit te drukken. Met een term die hij uit de biologie geleend heeft, noemt Lass (1990) dat fenomeen *exaptatie*.¹ Zijn definitie luidt als volgt (Lass 1990:81-82):

- Say a language has a grammatical distinction of some sort, coded by means of morphology. Then say this distinction is jettisoned, PRIOR TO the loss of the morphological material that codes it. This morphology is now, functionally speaking, junk; and there are three things that can in principle be done with it:
- (i) it can be dumped entirely;
 - (ii) it can be kept as marginal garbage or nonfunctional/nonexpressive residue (suppletion, 'irregularity');
 - (iii) it can be kept, but instead of being relegated as in (ii), it can be used for something else, perhaps just as systematic.
- [...]
- Option (iii) is linguistic exaptation.

* K.U. Leuven (België): Graag bedank ik Joop van der Horst, José Tummers en de reviewers van deze bundel voor opmerkingen bij eerdere versies van dit artikel. Verder ook een woordje van dank aan de deelnemers van de workshop *Nederlandse tussen Duits en Engels* in Berlijn voor de inspirerende commentaren, en aan Luk Driye voor de hulp bij de Oudhoogduitse data.

¹ Het fenomeen is in grote mate vergelijkbaar met wat Greenberg (1991) onder *grammaticallicatie* (*grammaticalization*) verstaat, en vertoont verder ook verwantschap met wat Croft (2000) *hypanalyse* (*hypanalysis*) noemt.

Een van Lass' eigen voorbeelden van exapatie is de historie van de adjectieflexie in het Afrikaans. Net zoals in het Nederlands, waarvan het Afrikaans in directe lijn afstamt, kunnen adjectieven er ofwel een flexionele *sjwa* krijgen, ofwel flexieloos blijven. In het Afrikaans wordt de aanwezigheid van de flexionele uitgang echter bepaald door de interne morfologie en fonologie van het adjectief (zie ook Raidt 1968), terwijl de aanwezigheid van een flexionele uitgang in het Nederlands geconditioneerd wordt door de syntactische eigenschappen van de nominale constituent (NC) waarin het adjectief als bepaling optreedt: aanwezigheid van flexie is een kwestie van definitie, genus en getal. Sprekers van het Afrikaans hebben dus een compleet nieuwe functie toegekend aan een bestaand morfologisch onderscheid.

In dit artikel wordt geargumenteerd dat het theoretische concept exapatie erg geschikt is om de veranderingen te beschrijven die de Germaanse adjectieflexie heeft doorgemaakt. Ten gevolge van ruimere ontwikkelingen in de NC sinds het Indo-Europees ondergat: de adjectieflexie verschillende exapatiefasen. Die 'herhaalde exapatie' werpt ook nieuw licht op het verschil tussen de sterke en de zwakke adjectieflexie in het Germaans. In een slot hoofdstuk worden nog enkele theoretische consequenties voor de exapatie-theorie behandeld.

1.2. Classificerende en kwalificerende bepalingen

Voorwat de diachronie van de Germaanse adjectieflexie onder de loep genomen wordt, moet eerst iets gezegd worden over de bouw van de NC. Van belang voor dit artikel is het onderscheid tussen *classificerende* bepalingen en *kwalificerende* bepalingen. Dat onderscheid wordt niet altijd even duidelijk gemaakt. Kwalificerende bepalingen zeggen iets over de referent van het kennoemen door er eigenschappen aan toe te kennen. Ze dragen bij tot de extensie. Voornamelijk worden ze gekenmerkt door hun gradeerbaarheid en door de mogelijkheid op te treden in een predicatieve constructie. Classificerende bepalingen daarentegen identificeren het kennoemen als behorende tot een subklasse. Ze dragen bij tot de intensie. Voornamelijk worden ze gekenmerkt door hun positie dichtbij het kennoemen, waarmee ze soms versmelten tot een samenstelling. Ze zijn nauwelijks gradeerbaar en ze komen typisch niet voor in predicatieve constructies. Het onderscheid wordt onder andere vermeld in Bolinger (1967), Teysier (1968), Bache (1978), Quirk e.a. (1985:437, 1338-1340)², Ferris (1993) en Halliday (1994):

- (1) *unexplored*^{kwalificerend} *political*^{classificerend} *terrain* (voorbeeld van Bache 1978:43)
- (2) *an enormous*^{kwalificerend} *tidal*^{classificerend} *wave* (voorbeeld van Quirk e.a. 1985:437)

² Quirk e.a. hebben een wat uitvoeriger taxonomie. Hun *prebonds* komen nuweg overeen met wat ik *classificerende bepalingen* noem. Hun *centraal en postcentraal adjectieven* vormen dan de *kwalificerende bepalingen*. De *precentraal adjectieven* houden het midden tussen determinatoren en kwalificerende bepalingen, maar die kunnen probleemloos buiten beschouwing blijven in wat volgt.

Classificerende en kwalificerende bepalingen vormen soms minimale paren, zoals in:

- (3) een geheim agent (classificerend)
 - (4) een geheim verdrag (kwalificerend)
- Ook in het Nederlands wordt de classificerende bepaling soms opgenomen in een samenstelling:
- (5) geheimchrift

2. Germaanse adjectieflexie

2.1. Twee visies

De Germaanse talen hebben een onderscheid ontwikkeld tussen twee types verbuiging in hun adjectiefparadigma. Het ene type wordt de *sterke* buiging genoemd, het andere type het *zwakke* buiging. Traditioneel wordt de syntactische functie van deze twee buigings-types als volgt beschreven:

- (6) De zwakke buiging markeert definitie; de sterke flexie markeert indefinitie.

In dit artikel wordt echter betoogd dat het onderscheid tussen sterke en zwakke flexie beter als volgt geformuleerd wordt, althans voor wat de fase van het Proto-Germaans aangaat:

- (7) De zwakke buiging markeert classificerende bepalingen; de sterke flexie markeert kwalificerende bepalingen.

De formulering in (6) wordt in de volgende paragrafen de *traditionele* analyse genoemd; de formulering onder (7) de *alternatieve* analyse. In de volgende paragrafen komen de argumenten aan bod voor de alternatieve analyse, die verder ook aansluiten bij eerder onderzoek van Spamer (1979) en Fischer (2000, 2001 en 2004).

2.2. Argumenten voor de alternatieve visie

Dat het onderscheid tussen de sterke en de zwakke adjectieflexie beter als (7) geformuleerd kan worden dan als (6) voor de fase van het Proto-Germaans, kan ondersteund worden door tien argumenten: zie paragraaf 2.2.1-2.2.10.

2.2.1. De herkomst van de sterke flexie

De sterke flexie ontstaat in het Laat-Proto-Indo-Europees en het Vroeg-Proto-Germaans, door de insijpeling van uitgangen van het demonstratief pronomen in de adjectieflexie (Prokosch 1939:261). Als de klassieke theorie het bij het rechte eind heeft, dienen deze pronominale uitgangen dus voor indefinitie adjectieven. Het is echter moeilijk in te zien waarom het demonstratief pronomen, toch de *definitie* determinator bij uitstek, zijn uitgangen uitteent aan het adjectief in *indefinitie* contexten. De pronominale herkomst van de sterke

flexie is daarentegen niet in tegenpraak met de alternatieve visie in (7): demonstrativa zijn nader verwant met de kwalificerende bepalingen dan met de classificerende bepalingen. Ze hebben betrekking op de referent (extensie), niet op de betekenis (intensie).

2.2.2. De herkomst van de zwakke flexie

Ook de herkomst van de zwakke flexie is beter te verenigen met de alternatieve analyse in (7), dan met de traditionele analyse in (6).

De zwakke flexie kan teruggevoerd worden op de *n*-flexie van de nomina (Prokosch 1939:260). Die *n* is een stambouwend suffix, een Proto-Indo-Europees erfstuk (vergelijk paragraaf 3.1, *nifn*). De precieze oorspronkelijke betekenis ervan is niet meer zo gemakkelijk te achterhalen. De grootste gemene deler van de nogal uiteenlopende beschrijvingen van het *n*-suffix (Brugmann & Delbrück 1889:131, 424-426, 431, 437; Hirt 1927:149 e.v.; Prokosch 1939:260-161; Rahnemeyer 1945:13-14) is een derivationale functie: het vormt nomina, met een generaliserende betekenis.³

De alternatieve analyse in (7) sluit veel beter aan bij de oude derivationale functie die het *n*-suffix had in het Proto-Indo-Europees: er bestaat immers een sterk verband tussen classificerende bepalingen enerzijds, en nomina, of nominoidie adjectieven die een permanente, objectieve generaliserende betekenis hebben anderzijds. Over het verschil tussen *a beautiful spot* en *a beauty spot* schrijven Quirk e.a. (1985:1340): 'One general distinction is that the information provided by the adjective is felt to be temporary or subjective, whereas that provided by the noun premodifier is permanent, or objective, *ie* has a "classifying" function.'. Het verband tussen classificerende bepalingen en nomina komt ook tot uiting in de zogenaemde *relationale* (of *betekenisrijkbare*) adjectieven (ANNS 1997:387; Broekhuis 1999:13, 39 e.v.; Heynderickx 2001). Dat zijn adjectieven die afgeleid zijn van nomina, verwijzen naar een concept, veelter dan naar een eigenschap (en aldus een 'nominale' karakter hebben), en die dienstdoen als classificerende bepaling: type *koninklijke bestris, medisch student, binnenlandse winch*, et cetera. De hechte band tussen classificerende bepalingen en nomina blijkt verder ook uit het feit dat classificerende bepalingen zowel qua positie als qua semantiek bij de nominale pool in de NC aansluiten (Teyssier 1968).

2.2.3. Semipronomina

De sterke flexie duikt eerst op bij *semipronomina* (Klinge 1913:209): woorden met de betekenis 'ander', 'laatste', et cetera. Die semipronomina krijgen altijd sterke flexie, of ze nu in een definitieve of indefinitieve constituent staan. Op semantisch vlak onderscheiden ze zich door-

3 De waarde van het *n*-suffix wordt paradoxaal genoeg ook wel eens *specificerend* of *individualiserend* genoemd, in plaats van *generaliserend*, omdat het nomina zou afleiden die verwijzen naar specifieke individuen (vergelijk Lehmann 1994:28). Dat lijkt me echter een verkeerde voorstelling van zaken: het *n*-suffix is zelf niet verantwoordelijk voor het feit dat het woord gebruikt wordt ter verwijzing naar een specifiek individu.

dat ze moeilijk als classificerende bepaling kunnen dienen. Die observaties sluiten beter aan bij de alternatieve analyse in (7), dan bij de klassieke analyse in (6).

2.2.4. Predicaatsnomina

Classificerende adjectieven kunnen niet voorkomen als predicaatsnomen (vergelijk paragraaf 1.2). In het hedendaags Nederlands is een zin als (8) uitgesloten:

- (8) *Die jurist is fiscal.

Nu valt het op dat predicaatsnomina in de oudere fasen van de Germaanse talen evenmin zwakke flexie kunnen hebben (vergelijk Streitberg 1897:129 voor het Gotisch; Grimm 1967:671 voor het Oudhoogduits; Mitchell 1985:62 voor het Oudengels en Franck 1910:171 voor het Oudnederlands). Voor die observatie biedt de alternatieve analyse dus een elegante verklaring.

2.2.5. Kwantificerende bepalingen

Kwantificerende bepalingen komen meestal enkel voor in de sterke flexie, ongeacht de definitie van de NC waarin ze een functie vervullen (Fischer 2001:273). Die vaststelling is problematisch voor de klassieke visie in (6), maar niet voor de alternatieve visie in (7): kwantificerders kunnen namelijk moeilijk optreden als classificerende bepaling. Ze grijpen niet aan op de intensie, maar op de extensie. Ze zijn ongeschikt om een ondersoort van het nomen aan te duiden.

2.2.6. Afwijkende zwakke flexie

In sommige contexten wordt zwakke flexie aangetroffen waar de klassieke analyse sterke flexie verwacht: na *a en sin* kan in het Oudengels bijvoorbeeld nog zwakke flexie voorkomen en hetzelfde geldt voor het Oudnoors:

- (9) an blinda mann (Oudengels, Fischer 2001:268)
'een blinde_{zwak} man'

- (10) sunn eorðlice æ (Oudengels, Mitchell 1985:60)
'enige wereldlijke_{zwak} wet'

De alternatieve analyse heeft minder moeite met dergelijke attestaties: in beide gevallen kan de zwakke flexie verklaard worden doordat de adjectieven hier als classificerende bepalingen gelezen moeten worden. Een accuratere vertaling van (9) is in dat geval: *een blindeman*. In (10) geeft *eorðlice* een subsoort van wetten aan.

2.2.7. Afwijkende sterke flexie

Omgekeerd duikt de sterke flexie soms op in constructies waar de klassieke theorie zwakke flexie verwacht: sterke flexie komt bijvoorbeeld in het Oudengels nog voor na demonstra-

tiva (Mitchell 1985:58-59), possessiva (Mitchell 1985:59-60) en 'hoge' kwantificerders (*egōr, alk, vald*) (Mitchell 1985:59-60). Voorbeelden uit het Gotisch en het Oudhoogduits staan in Grimm (1967:658).

(11) fram ðisum andwerdum dage (Oudengels, Mitchell 1985:58)

'van deze tegenwoordigsteek dag'

(12) his getreowne ðegn (Oudengels, Mitchell 1985:59)

'zijn getrouwsteek dienaar'

(13) (in) dero sō militeru ursuahida (Oudhoogduits, Grimm 1967:623)

'(in) deze zo grotesteek beproeving'

Volgens de alternatieve analyse duidt de sterke flexie gewoon aan dat het om kwalificerende adjectieven gaat. De adjectieven in (11), (12) en (13) kunnen onmogelijk als classificerende bepaling geïnterpreteerd worden. Voor (11) en (12) kunnen daar semantische argumenten voor aangevoerd worden; in (13) is er bovendien een syntactisch argument: submodificatie met behulp van een graadadverbia is in principe uitgesloten bij classificerende adjectieven (vergelijk paragraaf 1.2).

2.2.8. Graadadverbia

Adjectieven in het Oudengels, het Oudnederlands en het Oudhoogduits kunnen een bepaling krijgen in de vorm van een graadadverbia:

(14) sun swyðe gelæred munuc (Oudengels, Mitchell 1985:80)

'een zeer geleerdesteek monnik'

(15) wola slozhaft gardo (Oudnederlands, Van der Horst, in voorb.)

'(een) goed afgeslootesteek tuin'

(16) mit filu hohem mahin (Oudhoogduits, Schrodt 2004:37)

'met erg hogesteek machten'

Fischer (2000:168-169, 2001:262) merkt op dat zulke graadadverbia in het Oudengels alleen voorkomen bij sterk geflecteerde adjectieven. Dat geldt wellicht ook voor het Oudhoogduits, zoals blijkt uit voorbeeld (13) in paragraaf 2.2.7, dat tegen de verwachting in sterke flexie vertoont.

De observatie van Fischer sluit heel goed aan bij de alternatieve verklaring in (7). Classificerende bepalingen zijn immers niet graadadverbia (vergelijk paragraaf 1.2).

2.2.9. Woordvolgorde

Ook de woordvolgorde laat zich gemakkelijker verklaren in de alternatieve theorie dan in de klassieke theorie. In NC's waarin zowel sterk als zwak geflecteerde bepalingen staan, staan de zwakke altijd het dichtst bij het nomen:

(17) thero sinero nicholen genathon (Oudnederlands, Van der Horst, in voorb.)

'dezezeek zijnssteek grotezwak genade'

Woordvolgorde binnen de NC is nauw verbonden met het verschil in bereik (*scope*) van de bepalingen (vergelijk Rijkhoff 2002:313 e.v.). De alternatieve theorie biedt een verklaring voor dat fenomeen, omdat er precies zo'n verschil in bereik bestaat tussen classificerende en kwalificerende bepalingen.

2.2.10. Samenstellingen

Streiber (1897:83) merkt op dat het Gotische *midjio* ('middelst') enkel voorkomt met sterke flexie:

(18) sitandan in midjain laisarijan (Lucas 2:46)

zittende in middelste leraren

'zittende in het midden der leraren'

Het woord komt echter ook voor in composita:

(19) midjungards (Carr 1939:57)

'midden-tuin'

In zulke composita duidt de *n* van de zwakke flexie opnieuw op. Dat geldt overigens niet alleen voor het Gotisch (Carr 1939:57). De alternatieve analyse in (7) biedt daar een cle-
gante verklaring voor: in samenstellingen gaat het onbetwisbaar om een classificerende bepaling, terwijl het als plaatsaanduidend semipronominaal adjectief in ieder geval aangrijpt op de extensie, en op die manier beter aansluit bij de kwalificerende bepalingen.

2.3. Verdere ontwikkelingen

Het arsenaal argumenten in paragraaf 2.2 mag echter niet verhelen dat er tal van constructies zijn, waarin de klassieke analyse in (6) meer voor de hand ligt dan de alternatieve analyse in (7). Het gaat dan voornamelijk om zwak geflecteerde adjectieven die niet als classificerende adjectieven gebruikt zijn:

(20) sa iuba bróthar (Gotisch, Grimm 1967:618)

'die lievezwak broer'

(21) só managfahó handugei (Gotisch, Grimm 1967:618)

'die menigvuldigezwak wijsheid'

(22) thizós andwairthóns thaurfrais (Gotisch, Grimm 1967:618)

'van-die tegenwoordigezwak nooddruf'

De data in (20), (21) en (22) zijn echter niet langer problematisch als we aannemen dat de adjectieflexie in een latere fase van het Proto-Germaans een verandering begint te onder-

gaan: gaf het onderscheid tussen sterke en zwakke flexie in eerste instantie aan of het adjectief kwalificerend of classificerend gebruikt was, in een latere fase brengt het (in)definitieve fase van de Germaanse talen. De vroeg geattesteerde talen tonen ten dele een gemengd beeld. Op die manier sparen we de kool en de geit.

Het gevaar van circulariteit is dan natuurlijk niet denkbeeldig: wanneer het vroege flexionele gedrag van de voorbeelden (9) tot (13) de enige aanwijzing is dat we met een 'archaisch' patroon te maken hebben, kunnen we op basis daarvan niet concluderen dat zulk flexioneel gedrag een oudere taal fase vertegenwoordigt.

Voor het archaische karakter van de constructies die in tegenspraak zijn met de traditionele analyse in (6), kan echter pleiten dat constructies als in paragraaf 2.2.7 vooral in poëzie aangetroffen worden, een genre dat zoals bekend gemakkelijk archaische patronen bewaart.⁴ Die functieovergang van (7) naar (6) is overigens niet zo vreemd. Nog steeds is het zo dat er een verband bestaat tussen classificerende bepalingen en definitieheid (zie ook Fischer 2001:271). Dat kan geïllustreerd worden met de voorbeelden (23) en (24). Alleen de adjectieven in de b-zinnen kunnen als classificerende bepalingen gelezen worden:⁵

- (23) a. een heilige geest
b. de heilige geest

- (24) a. een georganiseerde misdaad
b. de georganiseerde misdaad

De verandering moet zich voltrokken hebben toen het verband tussen de zwakke flexie-uitgang en de nominaliserende functie van het stambouwend *-s*-suffix troebel geworden was (zie ook paragraaf 3.1).

Nog wat later verzwaakt ook de nieuwe functie, wanneer de zwakke flexie niet meer alleen, maar enkel in combinatie met een (definiëte) determinator tot uitdrukking brengt dat de NC definitief is, wat niet helemaal hetzelfde is als de regel in (6).

In een nog latere fase is de adjectieflexie in de verschillende West-Germaanse talen een eigen weg opgegaan. De reden daarvoor is wellicht de opkomst van het lidwoord. Het verband tussen de adjectieflexie en (in)definitieheid komt op de helling wanneer dat onderscheid consequent uitgedrukt wordt door het lidwoord.

4 Zie de bespreking van Mitchell (1985:56-60) van de constructies in kwestie, voor referenties naar de theorie dat ze een archaisch patroon bevatten.

5 Een extra argument voor het verband tussen classificerende bepalingen en definitieheid is het volgende: tussen de zwakke en de sterke flexie heeft vermoedelijk een asymmetrie bestaan. De zwakke flexie is sterk geassocieerd met definitieheid, maar de sterke flexie omgekeerd veel minder met indefinitieheid. Anders gezegd: de sterke flexie was, in tegenstelling tot de zwakke, neutraal ten opzichte van het onderscheid definitief-indefinitief (Quirk & Wrenn 1969:68; Trangfort 1992:173). Nu duidt diezelfde asymmetrie ook op bij classificerende en kwalificerende bepalingen: kwalificerende bepalingen zijn eveneens neutraal ten opzichte van het onderscheid definitief-indefinitief.

In het **Hoogduits** geldt noch de klassieke analyse in (6), noch de alternatieve analyse in (7). De zwakke flexie is de 'default', en de sterke flexie wordt er gebruikt als markerend van de naamvalsfunctie. De (vrij talrijke) uitzonderingen niet te na gesproken, kan de Hoogduitse situatie gevat worden onder de volgende regel (vergelijk Eisenberg e.a. 2005:368):

- (25) Markeer de naamval éénmaal over (zo vroeg mogelijk in de NC). Gebruik daarvoor de sterke flexie. Gebruik de zwakke flexie voor alle andere adnominale bepalingen, als die er zijn.

Dat het inderdaad op zo'n nogal mechanische, 'onsemanische' manier werkt, blijkt ook uit de observatie dat sommige nomina in het Duits een determinator krijgen om puur syntactische redenen, namelijk om de naamval over te kunnen markeren (Dryve, persoonlijke communicatie): het Nederlandse *woorden van bernam* kan in het Duits alleen met (b), niet met (a) vertaald worden:

- (26) a. *Worte Reue
b. Worre der Reue

In het **Nederlands** ontwikkelt de adjectiefbuiging zich helemaal anders. Het Middelnederlands verliest het onderscheid tussen de sterke en de zwakke flexie en de flexie-uitgangen van adjectieven en nomina lijken veel sterker op elkaar. Het voordeel daarvan is dat het verband tussen de adjectieven en de nomina op een transparante manier weergegeven wordt. Nadien luidt de voortschrijdende deflexie het verval in van die Middelnederlands adjectieflexie, wat leidt tot een erg complex systeem in het (Vroeg-)Nieuwnederlands (Raidt 1968). Wat er rest van de adjectieflexie, heeft in het tegenwoordige Nederlands een nieuwe 'functie', die ruwweg als volgt in een regel⁶ te vatten valt (vergelijk Weerman 2003):

- (27) Flexieloze vorm: enkel in attributive, enkelvoudige, onzijdige, indefiniëte NC's.

Het **Engels** heeft, net als het Nederlands, zijn adjectieflexie grondig gereduceerd, maar anders dan in het Nederlands is in het Engels de flexieloze vorm de standaard geworden, en zijn zelfs de laatste restjes flexionele variatie zoals in (27) helemaal opgeruimd.

Het wedertarren van de flexie in het **extramuraal Nederlands**, waarin zich enige opmerkelijke verschijnselen hebben voorgedaan, wordt uit de doeken gedaan in Van Marle (1995).

3. Herhaalde exaptatie

De grillige ontwikkelingen in de Germaanse adjectieflexie kunnen samengevat worden in twee tabellen. De eerste tabel beschrijft de fase waarin er een onderscheid bestaat tussen de

6 De situatie is veel complexer dan ze hier wordt voorgesteld. Er zijn tal van uitzonderingen (Broekhuis 1999:208 e.v.), die soms door een groot aantal factoren tegelijk bepaald lijken te worden (Tummers 2005).

formanten die aan de basis liggen van de zwakke, respectievelijk de sterke flexie. In de tweede tabel worden de ontwikkelingen beschreven in de afzonderlijke Germaanse talen, waarvan sommige het onderscheid tussen sterke en zwakke flexie hebben opgegeven.

Tabel 1:

	Zwakke flexie	Sterke flexie
1	nominaliserend	pronominaal
2	classificerend	kwalificerend
3	definit	indefinit
4	na definitie det.	na indefinitie det.

Tabel 2:

	Defaultwaarde	Gemarkeerde waarde
5a	zwakke flexie	sterke flexie: overte naamvalmarkering
5b	[+ flexiemorfem]	[- flexiemorfem]: indef. sing. neutr.
5c	[- flexiemorfem]	/

In paragraaf 2.3 is aan bod gekomen hoe de verschillende overgangen in de eerste tabel verklaard kunnen worden: er bestaat een semantisch verband tussen attributieve nomina, classificerende bepalingen en definitie NC's.

In wat nu volgt, wordt geargumenteed dat de ontwikkeling van de adjectiefflexie in de Germaanse talen goed beschreven kan worden aan de hand van de notie *exaplatie*. Opvallend is dat de adjectiefflexie iedere keer opnieuw zo'n proces doormaakt, zodat we kunnen spreken van *herhaalde exaplatie*.

De geschiedenis van de adjectiefflexie valt uiteen in twee fasen. In een eerste fase (tabel 1) wordt de adjectiefflexie uitgebouwd ten gevolge van de uitbouw van de NC. In een tweede fase (tabel 2) kalft de adjectiefflexie af ten gevolge van een algemenere deflexitendens in de Germaanse talen. De adjectiefflexie weet zich keer op keer aan te passen aan de nieuwe omstandigheden door in mindere of meerdere mate opportunistisch van functie te veranderen. Dat geldt in eerste instantie voor de zwakke flexie, die in de volgende paragrafen dan ook centraal staat.

3.1. Exaplatie 1: derivatiemorfem > (classificerende) adjectiefflexie

Een Proto-Indo-Europees nomen heeft de volgende structuur:

(28) [wortel (+ stambouwend suffix) + flexie-uitgang]ⁿ

De wortel draagt de betekenis; het stambouwend suffix is een grammaticaliseerd derivatiemorfem, en dient bijvoorbeeld om nomina af te leiden van verba, of om aan te geven of het om een concretum danwel een abstractum gaat (Brugmann & Delbrück 1889; Hirt 1927; Lehmann 1993:147). In het Proto-Germaans, en waarschijnlijk zelfs al tijdens het Laat-Proto-Indo-Europees, komt de derivationale waarde van de stambouwend suffixen van de nomina op de achtergrond: ze zijn dan nagenoeg functioneloos en geven alleen nog maar de flexieklasse aan waartoe een nomen behoort. In het verhaal van Lass (zie paragraaf 1.1) lijken de stambouwend suffixen optie (ii) gekozen te hebben.

In het Proto-Germaans echter, is er een stambouwend suffix dat niet optie (ii) kiest, maar optie (iii), exaplatie dus. Het stambouwend *n*-suffix, dat oorspronkelijk een nominaliserend derivatiemorfem geweest moet zijn in het Proto-Indo-Europees (vergelijk paragraaf 2.2.2), ontwikkelt zich in het Vroeg-Proto-Germaans tot een adjectivaal flexiemorfem met een speciale functie: het vormt classificerende bepalingen.⁷ De nieuwe functie komt niet helemaal uit de lucht vallen. Ook in het Proto-Indo-Europees zullen de nomina met een derivatoneel *n*-suffix bij attributief gebruik al vaak een classificerende betekenis gehad hebben (vergelijk Spamer 1979; Prokosch 1939:260-261). Dat het om een (voor exaplatie zo typische) opportunistische keuze gaat, blijkt uit het feit dat ze in andere Indo-Europese taalgroepen niet gemaakt werd.

De vraag rijst echter waarom het stambouwend *n*-suffix op het einde van het Proto-Indo-Europees zijn derivationale waarde heeft verloren. Een eerste verklaring is dat door de fonetische erosie van de uitgangen de stambouwend suffixen 'dagzoomden' en zodoende als onderdeel van de flexie werden gezien (vergelijk Werner 1984). Een tweede verklaring gaat uit van de veranderingen die de NC op het einde van het Proto-Indo-Europees doormaakt. De Het Proto-Indo-Europees had waarschijnlijk geen adjectieven als aparte woordsoort. De *Cambridge history of the English language* formuleert het als volgt (Bammesberger 1992:52): 'a given "adjectival" form of Indo-European probably lacked special morphological characteristics which would have set it off from a noun.'

Dat was overigens een eeuw geleden al bekend (vergelijk Brugmann & Delbrück 1893:410, 440). Dat het Proto-Indo-Europees geen adjectieven had, betekent niet dat de sprekers van die taal niet bij machte waren modificatie van een nomen tot stand te brengen, maar veellet

7 Dat die functieverandering van het *n*-suffix niet kametbreed heeft plaatsgevonden (er blijven ook nog substantivische *n*-stammen over in het Proto-Germaans), doet niets af aan de hier voorgestelde analyse van de feiten. In paragraaf 4.1 wordt betoogd dat het doorwerken van de oude functie heel normaal is, niet alleen bij grammaticalisatie, maar net zo goed bij exaplatie.

dat die bepalingen niet te onderscheiden zijn van nomina en een nieuwe NC vormen. De structuur van de NC in het Proto-Indo-Europees ziet er dan als volgt uit:

(29) [N_{ken}]NC ... [N_{hepaling}]NC

Voor attributieve modificatie was geen plaats in de beperkte gelaagdheid van de Proto-Indo-Europese NC. Adnominale bepalingen duiken in het Proto-Indo-Europees op in afstandsplaatsing, als een soort *bepaling van gesteldheid*. Syntactisch gezien horen ze met andere woorden thuis op het zinsniveau, en niet op het niveau van de NC:

(30) In het Proto-Indo-Europees was afstandsplaatsing de regel voor adnominale modificatie.

Die gedachte sluit aan bij onderzoek van Meillet (1934:360), Lehmann (1974:82-86), en zelfs al van Brugmann en Delbrück (1893:419), die expliciet zeggen: 'Es ist klar, dass die Adjektivierung in der appositionellen und prädikativen Stellung begann.'

Voor de constructie in kwestie zijn verschillende termen in omloop, die notoir slecht van elkaar te onderscheiden zijn. Het type bepaling van gesteldheid waar hier op bedoeld wordt, heet ook wel: *predicatieve, appositionale, discontinue of dobbervande (floating) bepaling* (vergelijk onder meer Peltoia 1960, Mitchell 1985, Rijkhoff 2002), of met een Duitse term *Fernstellung* (Behaghel 1928), *Trennung* (Grimm 1967:1286), *Spaltung* (Hirt 1927:228) of *Distanzstellung* (Schrödt 2004:31), of nog, in het Engels, *split construction* (Mitchell 1985). In dit artikel wordt de term *afstandsplaatsing* gebruikt, maar dan zonder transformatie implicaties: het is niet zo dat de bepaling in dergelijke constructies weggedreven is van de kern. De historische feiten maken intengedeeft aannemelijk dat de afstandsplaatsing de oudste is, en dat plaatsing in het voorveld als een innovatie beschouwd moet worden. De meeste termen zijn in dat opzicht dus enigszins misleidend. Een voorbeeld van de verschillende constructies:

(31) de kinderen zijn alle gekomen (afstandsplaatsing)

(32) alle kinderen zijn gekomen (attributieve plaatsing)

Van kwalificeerders zoals *alle* is het genoegzaam bekend dat ze in afstandsplaatsing voorkomen (*quantifier float*, vergelijk Sportiche 1988), maar ook andere adnominale bepalingen kunnen met name in oudere taalfasen in een dergelijke constructie gebruikt worden:

(33) kwalificeerder in afstandsplaatsing:

Heora heþenan gild wæron ealla idela and unnyt. (Oudengels, Peltoia 1960:191)

'Hun heidense idolen waren alle ijdel en nutteloos.'

(34) possessivum in afstandsplaatsing:

gināda ih sīna ferygon (Oudhoogduits, Grimm 1967:405)

genade ik zijn afsmeek

'Ik smeek zijn genade af'

(35) kwalificeerder in afstandsplaatsing:

hier that hie is suerd dedī / scarp an scethia (Oudsaksisch, Heliand vs. 4884, Van der

Horst, persoonlijke communicatie)

heete dat hij zijn zwaard deed scherp in schede

'gaf opdracht dat hij zijn scherpe zwaard in de schede deed'

De Proto-Indo-Europese situatie zet zich nog (gedeeltelijk) voort in de verschillende dochtertalen: in het Duits zijn de kwalificerende bepalingen in afstandspositie pas verdwenen in de vijfde eeuw (Ebert 1978:46) en het Russisch bijvoorbeeld kent ze nog steeds (Harris & Campbell 1995:226-228).

In het Germaans wordt de NC uitgebreid met een kavel voor bepalingen. Die kavel wordt bezet door een gespecialiseerde woordsoort, namelijk het adjectief, een innovatie in het Germaans. De *Cambridge history of the English language* (Barnesberger 1992:52-53) zegt:

The development of the adjective is perhaps one of the most conspicuous innovations in Germanic morphology. In Germanic the adjective is not only semantically delimited by generally expressing some 'quality' [...], but it is also morphologically clearly definable.

De structuur van de NC ziet er in het Proto-Germaans als volgt uit:

(36) [Adj_{bepaling}] [N_{ken}]nc

Wanneer nu de NC een kavel krijgt voor attributieve bepalingen in het Proto-Germaans, dan verliest het nominaliserende suffix ten dele zijn functie: nomina kunnen op het einde van het Proto-Indo-Europees immers niet langer attributief gebruikt worden: bij attributief gebruik hebben ze voortaan de 'nieuwe' adjectieflexie nodig. Het derivatieve *n*-suffix blokkeert dus het gebruik als attributieve bepaling. In plaats van het suffix dan weg te werken, of *n*-derivaties uit de NC te weren als bepaling doet het Proto-Germaans iets anders. Het herinterpretert het suffix als een classificerende bepaling: dat is namelijk het type bepaling dat graag gebruikmaakt van nomina, of minoïde woorden (zie hoger; Jespersen 1970:329; Quirk e.a. 1985:1340; Halliday 1994:185). Zo'n herinterpretatie die volgt op functieverlies, is een duidelijk voorbeeld van exapratie.

3.2. Exapratie 2: classificerend > definitief

Intussen werden de classificerende bepalingen steeds systematischer ondergebracht in samenstellingen. Endocentrische samenstellingen van het type A+N of N+N (*kannalhogura*- en *katpnrka*-composita), duiken inderdaad pas op in het Laat-Proto-Indo-Europees en ontwikkelen zich ten volle in de dialecten (Lehmann 1974, 1993).

Daardoor boet het onderscheid tussen classificerende en kwalificerende adjectieven buiten samenstellingen aan belang in. De Vroeg-Proto-Germaanse dubbele adjectieflexie ziet haar functie dus na verloop van tijd in het gedrang komen. Daar komt nog bij dat met het ver-

bleken van het nominale karakter van *n*-derivaties ook het classificerende karakter ervan minder vanzelfsprekend wordt. (Attributieve nomina zijn immers nagenoeg altijd classificerend.)

Dat leidt andermaal tot Lass' driewegsscenario. De adjectiefflexie krijgt in het Laat-Proto-Germaans weer een nieuwe functie: het onderscheid tussen de sterke en de zwakke flexie dient nu om uit te drukken of de NC definitief of indefinitief is. Opnieuw komt die functie niet uit de lucht vallen: in paragraaf 2.3 is geïllustreerd hoe het onderscheid classificerend-kwalificerend samenhangt met het onderscheid definitief-indefinitief.

3.3. Exaptatie 3: (in)definitief > naamvalsmarkering

Aangewen of de NC definitief is of indefinitief is na verloop van tijd, in het Laat-Proto-Germaans, niet langer de functie van het adjectief, maar van de determinator. Kort nadat de Germaanse talen uit elkaar gegroeid zijn, komt het lidwoord tot ontwikkeling als gespecialiseerd reëdeleel om definitetheit aan te duiden.

In het Laat-Proto-Germaans onderstunt de adjectiefflexie de determinator nog bij het markeren van de definitetheit, maar nadien, met het ontstaan van het lidwoord, is de hulp van de adjectiefflexie niet meer nodig. Opnieuw dient zich het scenario van Lass (paragraaf 1.1) aan: de functiewegval leidt tot drie mogelijke vormaanpassingen. Omdat de talen inmiddels uit elkaar gegroeid zijn, hoeft er geen gezamenlijke strategie meer gevolgd te worden. Het Engels kiest voor de eerste optie: het behouden van flexionele rest, zonder dat daar Nederlands kiest voor de tweede optie: het wegwerken van het vormonderscheid. Het Nederlands kiest voor de derde optie: Het Hoogduis kiest voor de derde optie: exaptatie. De sterke flexie wordt opgevat als een overtre markerend van de naamvalsfunctie en de zwakke wordt de defaultwaarde.

3.4. Exaptatie 4: Afrikaans

Met die twee gezamenlijke Germaanse exaptaties (paragraaf 3.1-3.2) en een taalspecifieke Germaanse exaptatie (paragraaf 3.3) is het verhaal van de diachronie van de adjectiefflexie uiterzand niet afgelopen. In het Afrikaans bijvoorbeeld ondergaat de adjectiefflexie nogmaals exaptatie. Het onderscheid tussen de geflecteerde en de niet-geflecteerde vorm, dat in de overgangperiode tussen het Nederlands en het Vroeg-Afrikaans geen duidelijke functie meer had, drukt in het Afrikaans tegenwoordig iets helemaal anders uit: de aanwezigheid van de flexionele uitgang wordt er bepaald door de interne morfologie en fonologie van het adjectief (Ruit 1968). De flexie-*e* hecht zich aan langere, gelede adjectieven. Korte, ongelede adjectieven doen het zonder flexiemorfem (enige uitzonderingen niet te na gesproken). De aanwezigheid van de flexieformans wordt in het Afrikaans dus niet langer bepaald door de kenmerken van de NC, maar door de kenmerken van het adjectief. Deze vierde exaptatie is overigens een van Lass' typevoorbeelden (vergelijk paragraaf 1.1).

4. Theoretische consequenties voor het exaptatiebegrip

4.1. Opportunisme en atavisme

Het onderzoek in dit artikel heeft een paar theoretische consequenties voor het exaptatiebegrip. In de lijn van Vincent (1995:436), Smith (1999)⁸, Croft (2000), Traugott (2001, 2004) en Van de Velde (2005) plaats het enige kanterekeningen bij het opportunistische, originele, desultoirische, discontinue, inventieve of toevallige karakter dat Lass (1990:80) en Nordie (2001:244) *expressis verbis* toeschrijven aan het exaptatieproces. De nieuwe functie is soms niet zo nieuw als ze lijkt: niet zelden gaat het om een functie die het vormonderscheid vroeger ook al uitdrukte, al dan niet 'per implicatuur' (vergelijk Croft 2000:126-130).⁹ In dat opzicht laat exaptatie zich vergelijken met andere vorm-betekenisveranderingen uit de historische taalkunde, zoals grammaticalisatie door *inicial ingreving* (Traugott 2003:630-636). Het is lang niet uitgesloten dat functieverlies geen zwart-witkwestie is, maar veelreer een gra-duele notie (Vincent 1995:436): 'In a number of instances [...] the morph(eme) in question is only partially empty in the sense that some feature values are suspended while others are held constant.'

De vloeiende overgang tussen de oude en de nieuwe functie blijkt niet alleen uit de verwantschap die de nieuwe functie vertoont met de oude, maar ook uit het verschuiven dat de oude functie nog lang kan doorwerken, zelfs als het verband met de nieuwe functie troebel geworden is. Dat doorwerken van oude functies wordt *persistente* genoemd, een fenomeen dat bekend is uit de grammaticalisatieratuur (vergelijk Hopper 1991; Hopper & Traugott 2003:96). Ter veralling kan de term *atavisme* (erfelijke terugslag) dienen. In het geval van de Germaanse adjectiefflexie zijn er twee duidelijke vormen van atavisme.

Ten eerste: de nominaliserende functie die de formant van de zwakke adjectiefflexie had in het Proto-Indo-Europees, duikt ook later nog op. Wanneer het adjectief als substantief gebruikt wordt, wordt nog steeds de zwakke flexie gebruikt, ook in indefiniete contexten, zoals in:

- (37) *sum wælhreowa* (Oudengels, Mitchell 1985:64)
enige wrede
'een wreedaard'

8 Smith (1999) haakt problemen aan met de notie (*morfologisch*) *afval*, maar in plaats van het exaptatiebegrip wat op te rekken zodat ook gedeeltelijk functieverlies tot exaptatie kan leiden, stelt hij voor een onderscheid te maken tussen enerzijds *exaptatie*, het herfunctionaliseren (*refunctionalization*) van volledig betekenisloos geworden morfemen, en anderzijds *skennings*, het herfunctionaliseren van gedeeltelijk betekenisloos geworden morfemen. De term zelf komt uit de geschiedenis van de architectuur en de archeologie.

9 Later blijkt Lass (1997:318) zelf overigens een ruimere opvatting van exaptatie te hanteren: 'But all is not junk. Exaptation does not presuppose (biological or semantic) "emptiness" of the exaptatum.'

Dat gebruik heeft zich zelfs doorgezet tot in het hedendaags Nederlands: zelfstandig gebruikte adjectieven/deelwoorden zoals in (38) en (39) krijgen een flexie-*e*, die zelfs voorkomt bij adjectieven die normaal gezien nooit flexie aannemen (bijvoorbeeld adjectieven/deelwoorden die uitgaan op *-en*) zoals blijkt in (39).

(38) een blinde

(39) De werkelijkheid vindt voor Mulisch dus plaats in het geschrevene.

(http://klassiekegedichten.net/rechts.php?id=69)

Ten tweede: markering van het onderscheid tussen kwalificerende en classificerende bepalingen, een functie die de adjectiefflexie gehad moet hebben in het vroege Proto-Germaans (vergelijk *myrdn*), werkt nog door in verschillende constructies in het Gotsch, het Oudengels, het Oudnederlands en het Oudhoogduits, en zelfs in het hedendaags Nederlands. De flexieloze vorm kan thans nog gebruikt worden voor classificerende bepalingen (vergelijk Van Haerlingen 1956:38; Honselaar 1980; Broekhuis 1999:210 e.v.):

(40) a. een artistiek directeur
b. een artistieke directeur

(41) a. een burgerlijk ingenieur
b. een burgerlijke ingenieur

4.2. Exapatrie en herinterpretatie

De knaarteekeningen, enerzijds bij de originaliteit van de nieuwe functie en anderzijds bij het discretere karakter van de functieopeenvolgingen, doen de vraag rijzen of het nog zinnvol is om van exapatrie te spreken. In welke mate zijn de verschillende fasen in de ontwikkeling van de Germaanse adjectiefflexie niet gewoon *herinterpretaties* (Harris & Campbell 1995)?

Een eerste reden om toch van exapatrie te spreken is dat het exapatriemodel veel beter het *therapeutische* karakter tot uiting brengt van de taalverandering. Verschillende omstandigheden leiden ertoe dat de functie van een morfem in de verdrinking komt. De taalgebruiker ziet zich dan geconfronteerd met een (gedeelte)ljk nutteloos stufje flexie en kiest op een (vrij) opportunistische of creatieve manier voor een van Lass' drie opties. Het exapatriemodel zegt met andere woorden waarom een bepaalde vorm met een nieuwe functie geassocieerd wordt: om een probleem te herstellen. Exapatrie is dus een specifieke vorm van herinterpretatie. Het exapatriebegrip laat toe het verband te zien tussen de ontwikkeling van de Germaanse adjectiefflexie en de ruime veranderingen in de NC: de onvoorspelbare aanpassingen van de functie van de flexionele morfologie zijn telkens het gevolg van veranderingen in de structuur van de NC. De oorzaken die in paragraaf 2.3 en paragraaf 3.1 zijn aangedragen voor de herhaaldelijke functiewegval van de Germaanse adjectiefflexie komen chronologisch en causaal vóór de functievernieuwing:

Tabel 3:

Orzaak		Gevolg	
verbleking van de functie van de stambouwende suffixen door erosie van de flexieuitgang	lat-PfE	exapatrie 1: derivatie > classificerend	vroege-PGm
+ ontstaan van (attributieve) adjectieven			
ontstaan van <i>kernalligante- en adjuvante-composita</i> + verbleking nominale karakter van <i>n-derivaties</i>	lat-PfE vroege-PGm	exapatrie 2: classificerend > definitief	lat-PGm vroege-OHD/ONL/OE
ontstaan van lidwoorden	lat-OHD/ONL/OE Nederlands vroege-Afrikaans	exapatrie 3: definitief > naamval	MHD/NHD
onduidelijke condities voor adjectiefflexie		exapatrie 4: NC-kenn. > adj.-kenn.	Afrikaans

Ten tweede maakt Lass' model ook het verband duidelijk tussen de verschillende ontwikkelingen in het Hoogduits (optie iii: *exapatrien*), in het Nederlands (optie ii: (semanantisch) *uitballen* (van de vorm)) en in het Engels (optie i: *dumppen*). Bovendien is het exapatriemodel in staat de reden te verklaren waarom de drie talen zich elk in een verschillende richting ontwikkeld hebben. De drie opties hebben een verschillende impact op de vorm: *dumppen* is een radicalere ingreep dan *uitballen*, wat op zijn beurt weer een radicalere ingreep is dan *exapatrien*.¹⁰ De keuze verloopt volgens het volgende principe:

(42) 'Zachte heelmeeesters maken stinkende wonden': hoe radicaler het functieverlies, des te radicaler de therapie.

Toegepast op de ontwikkeling van de Germaanse adjectiefflexie:

(43) Hoe meer het lidwoord gespecialiseerd is in het aangeven van het kenmerk definitieid, hoe groter het potentiële functieverlies van de adjectiefflexie en hoe radicaler de therapeutische ingreep erop.

De redenering achter (43) is dat de oude functie van de adjectiefflexie in de drie grote West-Germaanse talen op de helling komt wanneer ze een lidwoord ontwikkelen om definitieid te markeren. De mate waarin het lidwoord dat in de verschillende talen doet, is echter verschillend. Het Engels heeft een hooggespecialiseerd lidwoord: de keuze voor een lidwoord wordt enkel bepaald door de definitieid en door het getal.¹¹ In het Nederlands

¹⁰ Met een militaire analogie: een officier die zich misdringt, riskeert (onverschillig) ontslag (= dumping), de gradatie (= functieverlies, 'semanantisch uithollen van de vorm') of overplaatsing (= exapatrie). Het verschil in impact is duidelijk. De straffen zijn net als hun morfologische analogen gerangschikt van streng naar mild.

¹¹ Nauwkeuriger is *nominale aspect* (Rijkhoff 2002), in plaats van getal: het nullidwoord staat niet alleen bij pluralia, maar ook bij abstracta en stofnamen.

komen daar ook nog eens gemuskenmerken bij. In het Duits ten slotte speelt ook de buitenbouw van de NC een rol: het lidwoord toont ook de naamvalflexie. Daar komt nog bij dat het Duitse lidwoord zich vormelijk nog niet helemaal losgemaakt heeft van het demonstrativum. Het is in dat opzicht allicht niet toevallig dat het onderscheid tussen de beide types adjectiebuiging in het Duits het sterkst staat, in het Engels het zwakst, en dat het Nederlands een middenpositie inneemt.

4.3. Toekomstperspectieven

Ten slotte mag er nog op gewezen worden dat het exapatiebegrip ook toegepast kan worden op andere flexionele fenomenen, waaruit de taalkunde tot nu toe maar moeilijk het verband heeft kunnen ontwaren, zoals:

- a. Constructies van het type *zu großt een man*. In Van der Horst & Van de Velde (2003) wordt betoogd dat het lidwoord zich in dit syntagme ontwikkeld heeft uit de adjectieflexie. Een goede inzichtelijke verklaring voor deze merkwaardige ontwikkeling ontbreekt voorlopig nog. Het is verteldelijk ook hier een exapatieproces in te zien.
- b. Constructies van het type *niet grote stadje*. Duinhoven (1972:349 e.v.) voert aan dat de constructie oorspronkelijk uit een genitief pluralis bestond, die nadien geherinterpreteerd is als een comparatief. Als zou blijken dat de genitieflexie *-er* door deflexie functioneloos werd, en dat het zich vervolgens voor wegvall behoed heeft door zich als een comparatiefmorfem voor te doen, dan kan ook hier aanneemelijk gemaakt worden dat we te maken hebben met exapatie.
- c. De zonderlinge flexionele variatie bij kwantificerders als *niet*. Van der Horst (1992) maakt aannemelijk dat de flexie ingezet is om een individualiserende betekenis uit te drukken. Die functie verschilt van de 'functie' van de normale adjectieflexie in het hedendaags Nederlands. Hoe dat verschil tot stand gekomen is kan hier niet uitgespit worden, maar het lijkt me niet onmogelijk dat het ook hier om exapatie gaat van een flexie-element dat zijn oorspronkelijke functie verloren heeft.
- d. De merkwaardige flexie op het onbepaalde lidwoord *een* in constructies als in (44), dat kennelijk iets als *spiegelbeeld* uitdrukt:

(44) In Duitsland heeft ene Rita Ohnhauser een huwelijksbureau voor papegaaien opgericht (<http://www.nieuwswaard.be/GT/index.aspx?generieel=64&artikelid=G9|NCCQW>)

In al deze constructies is het flexiemorfem iedere keer heel eigenzinnig ingezet om een nieuw syntactisch kenmerk uit te drukken. Waarom dat precies gebeurd is, is in het korte bestek van een artikel over de adjectieflexie niet aan de orde, maar het moge duidelijk zijn dat het exapatiebegrip een veelbelovend spoor is.

5. Conclusie

In dit artikel is een poging gedaan de functie van het raadselachtige onderscheid tussen de sterke en de zwakke adjectieflexie in de Germaanse talen diachroon te traceren. De zwakke flexie moet in het Proto-Indo-Europees een derivatiemorfem geweest zijn, dat in het Proto-Germaans is ingezet om aan te geven dat het adjectief classificerend gebruikt was, en nadien het kenmerk definitieïd uitdrukte. Nog later, wanneer de Germaanse talen uit elkaar groeiden, veranderde de functie nog een paar keer.

Die wispelruige ontwikkeling van de functie is het gevolg van opeenvolgende veranderingen in de structuur van de nominale constituent. De dubbele adjectieflexie stond door die grotere veranderingen voortdurend op de helling. Ze heeft zich echter lang kunnen handhaven door zich iedere keer op een opportunistische manier nuttig te maken in een nieuwe type grammaticaal onderscheid. Dat fenomeen heet exapatie, een nuttig begrip in de historische taalkunde waarmee mogelijk ook tal van andere flexionele mysteries te lijf gegaan kunnen worden.

Bibliografie

- Andersen, H. (ed.) (1995). *Historical linguistics 1993*. Amsterdam [etc.]: Benjamins. (Current issues in linguistic theory 124).
- ANS (1997): Haeseryn, W. [e.a.] (red.). *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. 2e, geh. herd. dr. Groningen: Martinus Nijhoff.
- Bache, C. (1978). *The order of pronominal adjectives in present-day English*. Odense: University Press. (Odense University studies in English 3).
- Bammesberger, A. (1992). 'The place of English in Germanic and Indo-European'. In: Hogg, R.M. (ed.). *The Cambridge history of the English language*. Dl. 1. *The beginnings to 1066*. Cambridge [etc.]: Cambridge University Press, 26-66.
- Behagel, O. (1928). *Geschichte der deutschen Sprache*. 5. verb. und stark erw. Aufl. Berlin [etc.]: Walter de Gruyter. (Grundriss der germanischen Philologie 3).
- Bolinger, D. (1967). 'Adjectives in English: attribution and predication'. In: *Lingua*, 18, 1-34.
- Broekhuis, H. (1999). *Adjectives and adjective phrases*. Tilburg: University of Tilburg. (Modern grammar of Dutch. Occasional papers 2).
- Brogmann, K. & B. Delbrück (1889). *Grundriss der vergleichenden Grammatik der Indogermanschen Sprachen*. Dl. 2. Strassburg: Trübner.
- Brogmann, K. & B. Delbrück (1893). *Grundriss der vergleichenden Grammatik der Indogermanschen Sprachen*. Dl. 3. Strassburg: Trübner.
- Cart, Ch. T. (1939). *Nominal compounds in Germanic*. London: Oxford University Press. (St. Andrews University publications 41).
- Groft, W. (2000). *Explaining language change. An evolutionary approach*. Harlow [etc.]: Longman. Longman linguistics library.

- Duinhoven, A.M. (1972). 'Vier partitieve(?) constructies in het Middelnederlands'. In: *De Nieuwe Taalgids*, 65, 329-354.
- Ebert, R.P. (1978). *Historische Syntax des Deutschen*. Stuttgart: Metzler. (Sammlung Metzler 167).
- Eisenberg, P., K. Kunkel-Razum & F. Münzberg (2005). *Duden. Die Grammatik. Unabheblich für richtiger Deutsch*. 7., völlig neu erarb. und erw. Aufl. Mannheim [etc.]: Dudenverlag. (Der Duden in 12 Bänden. Bnd. 4).
- Ferris, C. (1993). *The meaning of syntax: a study in the adjectives of English*. London: Longman. (Longman linguistics library).
- Fischer, O. (2000). 'The position of the adjective in Old English'. In: Bernúdez-Otero, R. [et al.] (eds.), *Generative theory and corpus studies*. Berlin [etc.]: Mouton de Gruyter, 153-181. (Topics in English linguistics 31).
- Fischer, O. (2001). 'The position of the adjective in (Old) English from an iconic perspective'. In: Fischer, O. & M. Nänny (eds.), *The motivated sign. Iconicity in language and literature* 2. Amsterdam [etc.]: Benjamins, 249-276.
- Fischer, O. (2004). 'Developments in the category adjective from Old to Middle English'. In: *Studies in medieval English language and literature*, 19, 1-36.
- Franck, J. (1910). *Mittelniederländische Grammatik mit Lesestücken und Glossar*. 2., neubearb. Aufl. Leipzig: Tauchnitz.
- Greenberg, J.H. (1991). 'The last stages of grammatical elements: contractive and expansive desamanticization'. In: Traugott, E.C. & B. Heine (eds.), *Approaches to grammaticalization*. D1. 1: *Focus on theoretical and methodological issues*. Amsterdam [etc.]: John Benjamins, 301-314. (Typological studies in language 19-1).
- Grimm, J. (1967) [1837]. *Deutsche Grammatik*. D1. 4. Hildesheim: Olms. (Documenta linguistica).
- Haeringen, C.B. van (1956). *Nederlands tussen Duits en Engels*. Den Haag: Servire.
- Halliday, M.A.K. (1994) [1985]. *An introduction to functional grammar*. 2nd ed. London [etc.]: Edward Arnold.
- Harris, A.C. & L. Campbell (1995). *Historical syntax in cross-linguistic perspective*. Cambridge [etc.]: Cambridge University Press. (Cambridge studies in linguistics 74).
- Heynderickx, P. (2001). *Relationele adjectieven in het Nederlands*. Antwerpen: Lessius Hogeschool.
- Hirt, H. (1927). *Indogermanische Grammatik*. D1. 3. *Das Nomen*. Heidelberg: Winter. (Indogermanische Bibliothek).
- Honselear, W. (1980). 'On the semantics of adjective-noun combination'. In: Barentsen, A.A., B.M. Groen & R. Sprenger (eds.), *Studies in Slavic and general linguistics*. D1. 1. Amsterdam: Rodopi, 187-206.
- Hopper, P.J. (1991). 'On some principles of grammaticalization'. In: Traugott, E.C. & B. Heine (eds.), *Approaches to grammaticalization*. D1. 1: *Focus on theoretical and methodological issues*. Amsterdam [etc.]: John Benjamins, 17-35. (Typological studies in language 19-1).
- Hopper, P.J. & E.C. Traugott (2003). *Grammaticalization*. 2nd ed. Cambridge [etc.]: Cambridge University Press. (Cambridge textbooks in linguistics).
- Horst, J.M. van der (1992). 'Tens over veel en vele'. In: Schermer-Vemeer, E.C., W.G. Klooster & A.F. Florijn (red.), *De kennis van de grammatica*. Amsterdam: John Benjamins, 111-118.
- Horst, J.M. van der (in voortb.). *Geschiedenis van de Nederlandse syntaxis*.
- Horst, J.M. van der & F. Van de Velde (2003). 'Zo vreemd een groep'. In: *Taal en Tongval*, 15/116, 237-250.
- Jespersen, O. (1970) [1961]. *A modern English grammar on historical principles*. Part II. *Syntax*. D1. 1. London: George Allen & Unwin.
- Klinge, F. (1913). *Urgermanisch. Vorgeschichte der algermanischen Dialekte*. 3. verb. und vermehrte Aufl. Strassburg: Trübner. (Grundriss der germanischen Philologie 2).
- Lass, R. (1990). 'How to do things with junk: exaptation in language evolution'. In: *Journal of Linguistics*, 26, 79-102.
- Lass, R. (1997). *Historical linguistics and language change*. Cambridge [etc.]: Cambridge University Press. (Cambridge studies in linguistics 81).
- Lehmann, W.P. (1974). *Proto-Indo-European syntax*. Austin: University of Texas Press.
- Lehmann, W.P. (1993). *Theoretical bases of Indo-European linguistics*. London [etc.]: Routledge.
- Lehmann, W.P. (1994). 'Gothic and the reconstruction of Proto-Germanic'. In: König, E. & J. van der Auwera (eds.), *The Germanic languages*. London [etc.]: Routledge, 19-37. (Routledge language family descriptions).
- Marle, J. van (1995). 'On the fate of adjectival declension in overseas Dutch (with some notes on the history of Dutch)'. In: Anderssen, H. (ed.), *Historical linguistics 1993*. Amsterdam [etc.]: Benjamins, 283-294. (Current issues in linguistic theory 124).
- Meillet, A. (1934). *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*. 7e éd. rev. Paris: Hachette.
- Mitchell, B. (1985). *Old English syntax*. D1. 1. Oxford [etc.]: Clarendon Press [etc.].
- Norde, M. (2001). 'Deflexion as a counterdirectional factor in grammatical change'. In: *Language Sciences*, 23, 231-264.
- Pelkola, N. (1960). 'On appositional constructions in Old English prose'. In: *Neophilologische Mitteilungen*, 61, 159-203.
- Prokosch, E. (1939). *A comparative Germanic grammar*. Philadelphia: USA/University of Pennsylvania Press.
- Quirk, R. & C.L. Wrenn (1969) [1955]. *An Old English grammar*. London: Methuen.
- Quirk, R. [et al.] (1985). *A comprehensive grammar of the English language*. London [etc.]: Longman.

- Raidt, E.H. (1968). *Geschiedenis van die pyrologiske verbuging in Nederlands en Afrikanans*. Kraapstad: Nasou Bepertk. (Publikasiereeks 8).
- Ramhainsester, H. (1945). *Fleketerte und unfleketerte Nominativformen im deutschen Adjektivsystem bis zum Ausgang des 12. Jahrhunderts*. Oslo. (Skriifter fra der Germanistiske seminar ved Univ. i Oslo 1).
- Rijkhoff, J. (2002). *The noun phrase*. Oxford [etc.]: Oxford University Press. (Oxford studies in typology and linguistic theory).
- Schrodt, R. (2004). *Althochdeutsche Grammatik*. Dl. 2. *Syntax*. Tübingen: Niemeyer. (Sammlung kurzer Grammatiken Germanischer Dialekte 5).
- Smith, J.C. (1999). 'The refunctionalization of a pronominal subsystem between Latin and Romance'. In: *Oxford University Working Papers in Linguistics, Philology & Phonetics*, 4, 141-156.
- Spanner, J.B. (1979). 'The development of the definite article in English: a case study of syntactic change'. In: *Glossa*, 13, 241-250.
- Sportiche, D. (1988). 'A theory of floating quantifiers and its corollaries for constituent structure'. In: *Linguistic Inquiry*, 19, 425-449.
- Streitberg, W. (1897). *Gotisches Elementarbuch*. Heidelberg: Winter. (Sammlung von Elementarbüchern der algermanischen Dialekte 2).
- Teysier, J. (1968). 'Notes on the syntax of the adjective in modern English'. In: *Lingua*, 20, 225-249.
- Traugott, E.C. (1992). 'Syntax'. In: Hogg, R.M. (ed.). *The Cambridge history of the English language*. Dl. 1: *The beginnings to 1066*. Cambridge [etc.]: Cambridge University Press, 168-289.
- Traugott, E.C. (2001). 'Legitimate counterexamples to unidirectionality'. Paper presented at Freiburg University, October 17th 2001. URL: <http://www.stanford.edu/~traugott/ect-paperonline.html>
- Traugott, E.C. (2003). 'Constructions in grammaticalization'. In: Joseph, B.D. & R.D. Janda (eds.). *The handbook of historical linguistics*. Oxford: Blackwell, 624-647. (Blackwell handbook in linguistics).
- Traugott, E.C. (2004). 'Exaptation and grammaticalization'. In: Akimoto, M. (ed.). *Linguistic studies based on corpora*. Tokio: Hituzi Syobo, 133-156. URL: <http://www.stanford.edu/~traugott/ect-paperonline.html>
- Tummers, J. (2005). *Het naakt(e) adjectief. Kwantitatief-empirisch onderzoek naar de adjectivische bijvoegselvormen bij neutra*. [Z.p.l.: z.n.]. Diss. KU Leuven.
- Velde, F. Van de (2005). 'Exaptatie en subjectificatie in de Nederlandse adverbiale morfologie'. In: *Handelingen der Koninklijke Zuid-Nederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis*, 58, 105-124.

- Vincent, N. (1995). 'Exaptation and grammaticalization'. In: Andersen, H. (ed.). *Historical linguistics 1993*. Amsterdam [etc.]: Benjamins, 433-445. (Current issues in linguistic theory 124).
- Weerman, F. (2003). 'Een mooie verhaal. Veranderingen in uitgangen'. In: Stroop, J. (red.). *Wat gaat het Nederlands naartoe? Panorama van een taal*. Amsterdam: Bert Bakker, 249-260.
- Werner, O. (1984). 'Morphologische Entwicklungen in den Germanischen Sprachen'. In: Untermann, J. & B. Brogyanyi (eds.). *Das Germanische und die Rekonstruktion der Indogermanschen Grundsprache*. Amsterdam [etc.]: John Benjamins, 181-226. (Current issues in linguistic theory 22).